

Boekbesprekingen

**Bronneman-Helmers, H.M., L.J.
Herweijer & H.M.G. Vogels**
*Voortgezet onderwijs in de jaren
negentig*

Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau,
2002, 336 pp.
ISBN 90 377 0072 1

Het in 2002 uitgebrachte rapport *Voortgezet onderwijs in de jaren negentig* van het Sociaal en Cultureel Planbureau biedt voor wetenschappelijke onderzoekers op het terrein van het onderwijs een grote hoeveelheid aan handzame achtergrondinformatie. Wie, zoals de onderhavige auteur, in het woud van onderwijsaanpassingen, didactische veranderingen en beleidsmaatregelen de bomen is kwijtgeraakt, vindt in dit rapport het begin van een pad naar het doorgronden van de opbouw van het secundaire onderwijs, zoals dat in de loop van de jaren negentig is vormgegeven. Het rapport is daarmee een waardevolle bron van informatie voor onderzoekers, geïnteresseerden in beleid en onderwijsgevend.

Het voortgezet onderwijs heeft in de Nederlandse context een drietal functies. Ten eerste biedt het verbreding en verdieping van de algemene vorming van kinderen. Ten tweede is het de voorbereiding op later vervolgonderwijs in het beroeps- en hoger onderwijs, en ten derde heeft het een selectiefunctie. Bij de overgang van de basisschool

naar het voortgezet onderwijs worden leerlingen namelijk op grond van schooladviezen en testcores voorgesorteerd in een bepaald type van onderwijs. In de jaren negentig hebben in het voortgezet onderwijs een aantal belangrijke ontwikkelingen plaatsgevonden, zowel qua inhoud en didactische aanpak, als qua organisatie en infrastructuur. Het rapport bestudeert deze veranderingen en gaat na welke praktische gevolgen zij hebben voor de invulling van de bovenstaande functies.

Een eerste ontwikkeling is die van de zogenaamde basisvorming in het voortgezet onderwijs. Deze nieuwe vorm van onderwijs schrijft aan alle leerlingen een breed, gemeenschappelijk en overwegend algemeen vormend aanbod van 15 vakken voor. Bovendien wordt binnen de basisvorming veel belang toegekend aan de zelfstandigheid en zelfwerkzaamheid van leerlingen. Met de introductie van de basisvorming gaan eind jaren negentig het vbo en de mavo samen in het vmbo met vier te onderscheiden leerwegen. Een tweede verandering is de implementatie van het studiehuis in de bovenbouw van het havo/vwo. Er is daarbij niet alleen sprake van een andersoortige didactische aanpak, maar ook van een verandering in de keuze voor vier specifieke profielen en een uitbreiding van het aantal vakken van 7 naar 13. Ten derde wordt in de jaren negentig een beleid uitgezet dat streeft naar grotere doelmatigheid in het voortgezet onderwijs. Concreet

houdt dit beleid in dat het zogenaamde stapelen van opleidingen wordt tegengegaan. Er komen twee hoofdroutes, een route van het vmbo naar vervolgeroepsonderwijs, en een route van het havo/vwo naar het hoger onderwijs. De vierde ontwikkeling in het voortgezet onderwijs is de trend naar infrastructurele schaalvergroting. Veel categorale scholen moeten fuseren in grote, brede scholengemeenschappen.

Het rapport *Voortgezet onderwijs in de jaren negentig* bespreekt bovenstaande ontwikkelingen in detail en gaat nader in op de motieven en achtergronden van deze onderwijsvernieuwingen (in de hoofdstukken 2, 3 en 4). Interessant is de kritische houding van de auteurs ten aanzien van de basisvorming. Zij concluderen dat anders dan de bedoeling is in de praktijk de inhoud van het lesprogramma al vooraf wordt ingekleurd in de verschillende schooltypes. Oftewel, vwo-leerlingen krijgen geheel andere stof aangeboden dan vmbo-leerlingen. De auteurs beargumenteren verder dat de basisvorming en constructie van grote scholengemeenschappen niet minder selectie tot gevolg heeft, maar juist leidt tot hardere selectie tussen scholen (categoraal havo/vwo versus scholengemeenschappen), en ook binnen de scholen leidt tot een strikte afbakening van de diverse opleidingstypen. De auteurs kraken verder met betrekking tot de keuzeprofielen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs enkele kritische noten. Het gaat echter te ver om hier tot in detail op in te gaan. Als het gaat om de trend naar schaalvergroting (door fusies) constateren de auteurs dat door het laten voortbestaan van zogenaamde nevenvestigingen veel bij het oude is gebleven. De infrastructurele schaalvergroting vond eigenlijk alleen op bestuurlijk en organisatorisch niveau plaats. Volgens

de auteurs zorgt daarenboven de toegenomen marktwerking er nog eens voor dat scholen een financiële prikkel hebben om havo/vwo-leerlingen fysiek te scheiden van mavo/vmbo-leerlingen.

De effecten van de onderwijsvernieuwingen komen concreet in de hoofdstukken 5, 6, 7 en 8 aan bod. Een van de meest in het oog springende effecten van de basisvorming blijkt een afname van de instroom in een brede brugklas (meer dan twee niveaus). Er wordt nu relatief vroeg voorgesorteerd door scholen en tevens heeft de vorming van scholengemeenschappen gezorgd voor een afnemend aantal zittenblijvers en een toenemend aantal op- en afstromers. Mijns inziens is de belangrijkste conclusie van de auteurs dat er geen positieve invloed van de invoering van de basisvorming wordt gevonden op de gelijkheid van onderwijskansen (als dat wordt afgemeten aan het milieu van herkomst). Daarbij komt dat juist leerlingen uit de lagere milieus worden getroffen door het beleid dat het stapelen van opleidingen tegengaait (zie hoofdstuk 5). Verder is een belangrijke constatering dat het aantal zorgleerlingen sterk toeneemt (allochtone leerlingen en leerlingen uit het speciaal basisonderwijs). Deze leerlingen bevinden zich veelal in de lagere leergangen van het vmbo en dreigen het onderwijs te verlaten zonder een enkel diploma (hoofdstuk 6). De schoolbeleving blijkt echter door de verschillende veranderingsprocessen noch in positieve noch in negatieve zin te zijn beïnvloed.

Het gaat te ver om in deze recensie de veelheid aan uitkomsten uit het rapport te bespreken. Drie algemene conclusies wil ik u niet onthouden. Ten eerste blijkt het aanbieden van een gemeenschappelijke inhoud zoals bedoeld in de basisvorming in de prak-

tijk onmogelijk. Voor de minder begaafde leerlingen gaat de algemene vorming te ver, voor de begaafde leerling niet ver genoeg. Ten tweede blijken de brede scholengemeenschappen de sociale integratie nauwelijks te bevorderen. Doordat de sociale herkomst bepalend is voor de keuze tussen verschillende schooltypen en de vestigingen vaak gescheiden zijn, komen contacten tussen kinderen uit verschillende sociale lagen vrijwel niet tot stand. Ten derde zijn de mogelijkheden om te klimmen via de algemeen vormende route van de mavo door de introductie van het vmbo sterk afgenomen. Hierdoor is onderwijsongelijkheid in de jaren negentig zeker niet verminderd. Er blijft een aanzienlijk effect van het milieu van herkomst en dat effect verloopt via het prestatieniveau.

Kortom, *Voortgezet onderwijs in de jaren negentig* is een prima rapport, waarin zowel de onderwijsveranderingen inhoudelijk worden becommentarieerd, als met hulp van empirisch materiaal gekeken is naar eventuele effecten van verandering.

Gerbert Kraaykamp

Schulte Nordholt, E., M. Hartgers & Rita Gircour (red.)

The Dutch Virtual Census of 2001; Analysis and Methodology

Voorburg: Statistics Netherlands, 2004, 276 pp.
ISBN 90 3572 469 0

In de Verenigde Staten zijn de uitkomsten van een volkstelling wekenlang voorpagina-nieuws. Met het verschijnen van die uitkom-

sten is na een periode van 10 jaar eindelijk weer bekend hoe het land er in vele opzichten voorstaat. De groei en krimp van steden, de etnische samenstelling van de bevolking: de volkstelling is het moment waarop dit wordt vastgesteld. En dat betekent groot nieuws.

Hoe anders is de situatie in Nederland. De presentatie van de Volkstelling op het CBS trok slechts enkele tientallen bezoekers, onder wie een groot deel CBS-medewerkers en slechts een handjevol journalisten. Een test op ongeveer 20 studenten leerde mij dat geen van hen had opgemerkt dat er resultaten waren verschenen van de Volkstelling 2001, laat staan dat men wist dat die überhaupt was gehouden.

De oorzaken van dit verschil zijn duidelijk. Ten eerste hebben wij anders dan de Verenigde Staten een bevolkingsregister. Van veranderingen in de bevolkingssamenstelling worden wij door het CBS voortdurend op de hoogte gehouden; daar hebben we de volkstelling niet voor nodig. En ten tweede is de Volkstelling van 2001 gehouden zonder dat de burger daar iets van heeft gemerkt: met behulp van vele verschillende registers en enkele surveys heeft het CBS een Virtuele Volkstelling samengesteld, bestaand uit 40 uitgebreide tabellen die voldoen aan de voorschriften van de Europese Volkstellingsronde.

Het boek 'The Dutch Virtual Census of 2001' bestaat uit een samenvatting van de uitkomsten van de Volkstelling en de Urban Audit II (een uitgebreidere gegevensverzameling in een serie Europese steden), een vergelijking van de uitkomsten met die van enkele andere Europese landen, een overzicht van de geschiedenis van Volkstellingen in Nederland en een overzicht van de methodische achtergronden van de Virtuele

Volkstelling. Het boek is te koop voor 48,50 of gratis op te halen van de CBS-website. Wie geïnteresseerd is in de variabelen beschikbaar in de Volkstelling en de gebruikte bronnen bladert of klikt naar bladzij 247 voor een handzaam overzicht.

In het boek klinkt duidelijk de trots door van het CBS op de geleverde prestatie. Die mag er ook zeker zijn: voor een bedrag van drie miljoen Euro heeft het CBS voor het eerst een elektronische gegevensverzameling tot stand gebracht die met recht de naam Virtuele Volkstelling mag dragen. Was de traditionele methode gebruikt, dan hadden de kosten het honderdvoudige bedragen.

Door het gebruik van bestaande databestanden waarover het CBS voortdurend bericht is het aantal primeurs in een publicatie als deze noodzakelijkerwijs beperkt. In de samenvatting van de uitkomsten is niet veel moeite gedaan om te benadrukken wat er nu eigenlijk wél voor het eerst is gepubliceerd. Bij mij ontstond de indruk dat het grootste deel van de informatie al bekend was. Maar ik houd hier een slag om de arm, want het kan goed zijn dat ik bevindingen die eigenlijk nieuw zijn aanzie voor bekend omdat ze passen in een beeld dat al wél bekend was.

Het CBS heeft zich veel moeite getroost om alle informatie consistent te maken. De methode van 'herhaald wegen' waarmee dit is bereikt wordt uitgebreid, in een apart hoofdstuk, uit de doeken gedaan. Het toepassen van deze methode vormt naast de uitgebreidere set een aanleiding dat het CBS nu, in tegenstelling tot 1981 en 1991 toen een soortgelijke maar beperktere inspanning werd geleverd, van een Volkstelling durft te

spreken. In tegenstelling tot 1981 en 1991 zijn er nu 'de' uitkomsten van 'de' Volkstelling. Dat is prachtig, maar er schuilt ook een gevaar in. Alhoewel de lezer kan weten dat sommige uitkomsten op steekproeven gebaseerd zijn, wordt in de samenvatting van de uitkomsten lang niet altijd gewezen op de mogelijkheid van vertekeningen in de uitkomsten door steekproeffouten of, erger nog, selectieve nonrespons, bijvoorbeeld bij gegevens die afkomstig zijn van de Enquête Beroepsbevolking.

Verder bevat het boek helaas nogal wat slordigheden en inconsistenties, onder andere in de terminologie. Ik had dat van het CBS niet verwacht. Waarom gaat het de ene keer over gender, de andere keer over sex? De ene keer over cohabiting couple, de andere keer over cohabitant (sic) couple? De ene keer over education level, de andere keer over educational attainment, weer een andere keer over educational attainment level of attained education level? Kan men wel spreken over 'age development' (volgens mij niet) als het gaat over een transversale observatie van leeftijden? Waarom worden in het overzicht van p. 247 voor een deel andere gegevensbronnen genoemd dan op p. 266? En is het wel handig om, zoals op p. 266, het Sociaal Statistisch Bestand als gegevensbron te noemen, terwijl dat toch óók weer uit registers en surveys is samengesteld?

Hoe het ook zij, dit boek vormt een waardevol overzicht van een belangrijke door het CBS geleverde prestatie.

Clara H. Mulder